

Т. В. Кузнякова,
к.держ.упр., головний спеціаліст
редакційно-видавничого відділу ХарРІ НАДУ

ДОСВІД РОСІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КНИГОВИДАННЯ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ КРАЇНИ

Розглянуто досвід Росії щодо економічного та соціального розвитку країни в умовах модернізації взагалі та книговидання зокрема.

Ключові слова: видавнича діяльність, модернізація, досвід.

В останні десятиліття російська галузь книговидання демонструвала один з найбільш швидких темпів розвитку у світі. Зокрема, з 1999 р. кількість назв книг і брошур, що видавалися в Росії, збільшилася більше, ніж у 2,5 рази. Сьогодні Росія входить до п'ятірки лідерів світового книговидання поряд із такими країнами, як США, Китай, Великобританія, Німеччина, Іспанія, де видається понад 100 тис. назв книг на рік [2].

Сьогодні в Україні відбувається модернізація всіх галузей господарства та сфер життєдіяльності людей, у тому числі й видавничої діяльності. Тому дослідження засобів і шляхів, за допомогою яких Росії вдалося досягти таких результатів, буде доречним та актуальним для України. Це й обумовлює актуальність даної статті.

Метою роботи є дослідження російського досвіду виходу в лідери країн світу з розвитку книговидання. Досягнення зазначеної мети обумовлює виконання таких завдань:

- вивчити шляхи розвитку російського книговидання під час модернізації;
- запропонувати можливі напрями модернізації українського книговидання з урахуванням вітчизняних особливостей розвитку інформаційного суспільства.

У 2009 р. показники випуску видань у Росії досягли абсолютного максимуму за всю історію російського та радянського книговидання. Якщо за кращих радянських часів у всьому СРСР видавалося близько 85 тис. назв

книг і брошур, то у 2008 р. лише російськими видавництвами було видано понад 123 тис. назв книг сукупним тиражем більше 760 млн прим. Станом на 1 вересня 2009 р. в Росії випущено більше 83 тис. назв книг загальним тиражем майже 470 млн прим. Зростання порівняно з аналогічним періодом 2008 р. склало за кількістю випущених назв 8,6 %, накладом – 3,8 %. За випуском книг у перерахунку на душу населення Росія наблизилася до середньоєвропейських стандартів [1].

Звичайно, світова економічна криза, яка розпочалась у 2009 р., була позначена в Росії, з одного боку, перевиробництвом, а з іншого – зниженням купівельної спроможності й різким спадом продаж, що затягся на рік. На сьогодні цей спад призупинився, проте глибина падіння ринку відносно 2009 р. складає близько 20 %. При цьому до кризи ринок зріс на 20 – 25 %.

Падіння продажу в країні у першу чергу позначилося на асортименті коштовної продукції – видань з мистецтва, подарункових видань, ділової літератури. Як наслідок падіння купівельної спроможності – суттєве збільшення строку реалізації книжок у роздріб.

Учасники ринку стикнулися з проблемою взаємних неплатежів, результатом чого став брак оборотних коштів, що спричинило зростання судових позовів. Деякі видавці, не маючи обігових коштів, були вимушені відправити в неоплачувані відпустки чи звільнити частину своїх співробітників, а деякі з них взагалі припинили своє існування.

Економічна криза дала поштовх новій видавничій політиці. Деякі видавці стали переходити на більш дешеві, але не менш якісні поліграфічні матеріали і друк, обмежуватися в оформленні книг. В умовах кризи видавництва і книжкові магазини стали більше орієнтуватися на продаж більш ходової літератури, а така література, як відомо, не завжди несе високий інтелектуальний заряд. Крім того, книги стали виходити з помилками, без редакторської правки, що є наслідком звільнення працівників редакторсько-коректорського корпусу.

Багато видавців були вимушені відкласти свої нові проекти до кращих часів і повернутися до перевидання старих, економічно перевірених книжок. Аналітики прогнозують у подальшому збільшення кількості перевидань у загальній масі виданої літератури, їх кількість може скласти 1:5.

У регіональних видавництвах труднощів більше, ніж у столичних. Їх продукція до кризи з трудом “проривалася” на полиці столичних магазинів, а сьогодні це стало складніше вдвічі. Як уже зазначалося, магазини стали більше орієнтуватися на ходові видання, а це, в основному, продукція крупних видавничих структур. На жаль, почалося вимивання з асортименту літератури регіональних, спеціалізованих і наукових видань, які швидкого прибутку не дають.

Можна з упевненістю сказати, що світова економічна криза спричинила певні зміни, оновлення, переорієнтації, нові напрями виживання та кращого функціонування всіх сфер життєдіяльності, почав розроблятися механізм забезпечення здатності соціальних систем до вдосконалення, іншими словами, почалася модернізація суспільства [4].

У Росії цей процес супроводжується кардинальними змінами в економічній, політичній і соціальній сферах. Не виключенням є і видавнича діяльність, була започаткована нова видавнича політика, яка визначила основні напрями модернізації галузі.

Першим напрямом стало об’єднання малих і середніх видавництв у холдинги. Наприклад, у 2009 р. загальна кількість зареєстрованих у Росії видавництв становила 5700. Серед них “активних” видавництв (які випускають хоча б одну книжку на місяць) – 1280. Понад 40 % усього сукупного накладу видають лише 10 найкрупніших видавництв країни, а 60 % – 1270; ті, що залишилися, з огляду на загальну кількість тих, хто зареєструвався), – 5690. Якщо бути зовсім точними, то близько 25 – 30 % російського книжкового ринку контролюється двома книжковими гігантами – “Ексмо” і “АСТ”.

У результаті злиття і поглинання у складі крупних видавничих груп зростає кількість імпринтів, тобто структур, що раніше були незалежними виробництвами. Наприклад, у 2009 р. відбулося об'єднання – створення групи “Аттикус”, яка включила в себе раніше незалежні видавництва “Иностранка”, “Колибри”, “Махаон”. До об'єднання це були типові гравці середньої ланки, проте, утворивши холдинг, група стала претендувати на значно вагомішу долю ринку.

Процес об'єднання середніх видавництв у крупні видавничі холдинги ще не закінчено, проте у дрібних компаній доля може бути різною. Так, невеличкі видавничі організації з якісним видавничим портфелем і позитивною репутацією на ринку потенційно можуть бути цікавими з точки зору їх покупки крупними видавничими об'єднаннями. Ті ж дрібні видавництва, які стануть нецікавими крупним гравцям, будуть вимушені чи активізувати свою діяльність, чи піти з ринку. При цьому крупні компанії можуть перекупати найбільш талановитих авторів (рівно як і співробітників) дрібних і середніх видавництв [3].

Укрупнення видавництв само по собі не впливає на кількість і якість продукції, що випускається, не несе загрози книжковому ринку в цілому. Проте це лише до тих пір, поки воно не переродиться в інше, вкрай негативне явище – монополізацію видавничої діяльності, коли основний асортимент книжкових магазинів стає підконтрольним одиничним крупним гравцям. Однак прогнозується, що монополізацію ринку вдасться уникнути. Хоча тенденція концентрації книговидавничої діяльності у крупних видавничих холдингах – явище, характерне для всіх розвинених книжкових ринків [5].

Другим напрямом модернізації книговидання в Росії є залучення держави до розвитку цієї галузі. Відмітимо, що в Росії державних видавництв у традиційному розумінні цього слова не залишилося. Є видавництва з державною участю. Проте навіть у своїй сукупності вони не дають і 10 % від усіх накладів. Найкрупніше видавництво зі стовідсотковою участю держави –

“Просвещение” – у 2009 р. випустило 6 % накладів від загальної сукупності національного тиражу.

Тому було прийнято рішення про створення на базі добре відомого видавництва “Художественная литература” державного видавництва, яке б займалося виданням некомерційної соціально значущої літератури. Це – збірки творів класиків, видання сучасних авторів, які потребують підтримки, в тому числі молодих письменників-початківців. Планується також видання книг письменників країн СНД та інших країн. Словом, ця література не буде мати блискавичної комерційної віддачі, проте матиме розвиток так звана соціально значуща література.

Третій напрям – модернізація системи книгорозповсюдження. Після розпаду в 1991 р. радянської системи книгорозповсюдження віддалені регіони Росії, особливо ті, що знаходяться за Уралом, виявилися відрізненими від основних центрів книговидавництва, якими історично є Москва та Санкт-Петербург. До багатьох регіонів не доходило і половини того, що видавалося в Центральній Росії. Якщо крупні столичні магазини можуть працювати з видавництвами напряму і таким чином забезпечувати широту свого асортименту, то магазини у віддалених містах не мають такої можливості й вимушені торгувати лише тими виданнями, що швидко розходяться.

При цьому книга від столичного видавця до регіонального покупця проходить багато етапів і не завжди оптимальним шляхом. Загальновідомо, що чим далі від Москви, тим дорожче транспортування, зберігання, і тим дорожче стає книга. А купівельна спроможність чим далі від Москви, тим нижче.

Зламування старої централізованої системи книгорозповсюдження і відсутність сучасних товаропровідних мереж спонукало видавництва розвивати власні мережі книгорозповсюдження. Так, з'явилися мережі “Буква” (видавництво “АСТ”), “Новый книжный” (видавництво “Эксмо”), “Библиосфера” (видавництво “Инфра-М”) та ін. Проте все це – мережі крупних видавництв, котрі здебільшого розповсюджують книги своїх

“материнських” видавничих компаній. Далеко не кожне видавництво має можливість створити власну мережу книговидання, а “чужим” книжкам достатньо важко потрапити в ці мережі. Виникла об’єктивна необхідність створення незалежних книготорговельних мереж.

Тому за пропозицією Міністерства у справах друку та масових комунікацій і за підтримки Уряду Росії було створено національну оптово-роздрібну логістичну торговельну мережу. Таким чином, на ринку з’явився крупний гравець – компанія “Топ-Книга”, яка за невеликий час з регіонального книжкового оператора (мережа утворилася в Новосибірську) перетворилася на незалежну федеральну книготорговельну мережу, яка нараховує близько 600 магазинів різноманітних форматів, що дозволяє забезпечити книжковою продукцією найвіддаленіші регіони Росії [1].

Якщо проаналізувати ситуацію з кількістю книжкових магазинів у радянські часи і сьогодні, то буде така картина: до 1991 р. у РСФСР існувало 8,5 тис. книжкових магазинів. З початком економічних реформ ця кількість стала стрімко скорочуватися, і на початок 2000-х рр. існувало лише 2,5 тис. магазинів. Тобто за десять років кількість книжкових магазинів скоротилась більше, ніж у три рази.

Позитивною тенденцією, що намітилась у 2000 р., стало зростання кількості книготорговельних точок. З 2005 р. як канали розповсюдження почали активно розвиватися книготорговельні точки в супермаркетах і гіпермаркетах. Усього, починаючи з 2003-2004 рр., кількість стаціонарних книжкових магазинів зросла в Росії приблизно на тисячу, і на початок 2009 р. склала близько 3600.

Четвертий напрям модернізації російського книговидання – просування книжкового продукту на міжнародний рівень. Наприклад, у порівняно невеликій Іспанії, незважаючи на кризу, на культуру, зокрема на книговидання, виділяється більше коштів, ніж у великій Росії. У результаті Іспанія експортує на весь світ свою культуру, інтелектуальний продукт, а Росія – нафту та газ. Це недалювидна політика. Інтелектуальний продукт –

поновлювальний і такий, що можна тиражувати, а сировинні ресурси, як відомо, – ні.

Отже, формування позитивного образу Росії за кордоном, повернення втраченого в 1990-х рр. впливу Росії на міжнародній арені є одним з пріоритетних напрямів модернізації галузі на сучасному етапі. Сьогодні в Росії йде розробка зовнішньої культурної політики.

Загальновідомо, що книга – це частина культури, одна з важливих її складових, оскільки текст, літературний твір лежать в основі таких “похідних” від неї мистецтв, як, скажімо, театр і кіно. Вельми впливовим інструментом для пропаганди російської книжкової культури за кордоном є міжнародні книжкові ярмарки. Протягом останніх семи років Росія проводить активну роботу на світових ярмаркових майданчиках з пропаганди сучасної російської книги, популяризації творчості сучасних російських письменників.

Розпочалася така масштабна робота у 2003 р., коли Росія вперше набула статусу почесного гостя найбільшого міжнародного книжкового форуму – Франкфуртської книжкової ярмарки, в якій взяли участь 120 російських письменників і понад 60 російських видавців. У наступні роки участь Росії як Почесного гостя зарубіжних книжкових ярмарків суттєво розширилася. Впродовж семи років Росія була почесним гостем 20 найкрупніших світових форумів, серед яких – Паризький книжковий салон, Женевський салон книги та преси, Пекінський книжковий ярмарок, Міжнародний книжковий ярмарок у Нью-Делі, Варшавський, Софіївський, Празький ярмарки, а також книжкові ярмарки у багатьох країнах СНД і Балтії.

У результаті цих масштабних літературних акцій інтерес до Росії, до її історії, культури та російської мови значно зріс. Результатом знайомства широкої читацької аудиторії, студентів-славістів із сучасними російськими письменниками, вченими, художниками цих країн стала поява нових спільних гуманітарних, видавничих і наукових проектів.

Інтенсивна участь у книжкових виставках-ярмарках сприяла вдалому проведенню Року Росії у багатьох країнах, що стало важливим імпульсом для подальшого поглиблення двосторонніх зв'язків на державному рівні. Національні стенди Росії не раз відвідували президенти та керівники країн – організаторів ярмарків, а президенти Франції та Польщі приймали російські письменницькі делегації у своїх резиденціях [1].

Необхідно відзначити ще один *новий перспективний напрямок* розвитку російського книговидання – це переклад російськомовних книг іспанською, а не, як прийнято, англійською. Мадридський книжковий ярмарок, який вважається одним із найважливіших в іспаномовному світі, довів, що якщо книга російського письменника буде перекладена іспанською мовою, її зможуть прочитати не лише жителі Іспанії, а й усього латиноамериканського світу та США, де людей, які говорять іспанською, стало вже більше, ніж тих, хто говорить англійською.

Проте, звичайно, беручи до уваги, що головна міжнародна мова – англійська, то її розуміє і, відповідно, читає більшість населення світу. Отже, найбільш ємний книжковий ринок світу – це ринок англomовної літератури, і для будь-якого автора бути перекладеним на англійську мову означає стати всесвітньо відомим. До того ж 70 – 80 % усіх перекладів у світі робляться саме з англійської. Тому наступним кроком буде вихід на ринок англomовної літератури. До того ж російських видавців і письменників у 2011 р. запрошено почесними гостями на Лондонський книжковий ярмарок, який надасть безмежні перспективи для російських видавців і письменників.

Таким чином, основними мовами, якими будуть перекладатися російські книги, будуть іспанська та англійська.

Звичайно, в роботі з просування творчості сучасних російських письменників є певні проблеми. Пов'язані вони з тим, що, по-перше, за кордоном знають здебільшого класичну російську літературу; по-друге, закордонні читачі втратили інтерес до Росії, до російської мови. Багато в

чому просуванню російської літератури за кордон сприяє діяльність перекладачів, які працюють за кордоном.

Отже, ще один *напрямок модернізації*, що впливає з попереднього, – це плідна співпраця з перекладачами та перекладацькими закладами посередництвом грантів. Гранти для перекладачів – справа майбутнього. Однак деякі перекладачі з російської мови вже нагороджені спеціальними відомчими нагородами Росдруку за внесок у розвиток російської словесності. У майбутньому також планується грантова підтримка. Така практика широко використовується у багатьох європейських країнах – Франції, Іспанії, Швеції, Фінляндії. Підтримка перекладачів – це один із найбільш дієвих способів підтримки російської літератури на зарубіжних книжкових ринках. Недарма перекладачів називаються провідниками культури. Політики повинні розуміти, що у XXI ст. міць і вагу держави на політичній арені буде визначати вже не стільки випуск і експорт матеріальних продуктів чи ресурсів, скільки виробництво та експорт нематеріальних активів – літератури, мистецтва, культури в цілому. У Росії це зрозуміли, і там активно розвивається власна гуманітарна економіка.

Для активізації роботи перекладачів перш за все планується створити інформаційні ресурси для закордонних видавців, перекладачів, літературних агентів, які інформуватимуть про сучасних російських письменників, новинки книжкового ринку, бестселери. Будуть також створені анотовані джерела інформації, що носитимуть характер рекомендацій, про літературне життя в Росії, російські літературні премії, нагороди, конкурси, їх лауреатів і переможців.

Таким чином, беручи до уваги позитивні наслідки та перспективи російської модернізації видавничої галузі, а також спільне радянське минуле, вважаємо, що для сучасної української видавничої галузі будуть доцільними такі шляхи її вдосконалення:

- об'єднання малих і середніх видавництв у холдинги;
- залучення держави до розвитку книговидавництва;

- модернізація книгорозповсюдження;
- просування книжкового продукту на міжнародний рівень;
- переклад книжок з української мови на іспанську та англійську;
- співпраця з перекладачами та перекладацькими закладами посередництвом грантів.

Наступні дослідження будуть спрямовані на виявлення нових шляхів модернізації видавничої галузі в Україні.

Список використаних джерел:

1. *Акопов А.* Особенности и тенденции развития российского книгоиздания в рыночных условиях / А. Акопов // Научно-культурологический журнал. – 2010. – № 15 (213). – Режим доступа : <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=274&level1=main&level2=articles>
2. *Войнов В.* Книгоиздание в России: вчера, сегодня, завтра / В. Войнов // Духовное наследие : всероссийское общественно-политическое движение ; [ред. коллегия : В. В. Штоль (глав. ред.), И. Н. Еременко (испол. директор), Н. Н. Извеков, Д. А. Майоров, В. В. Макаров и др.]. – М. : ООО “РАУ-Университет”, 2010.
3. *Воропаев А.* В России настало время развивать гуманитарную экономику / А. Воропаев // Кремль : [политическая экспертная сеть]. – Режим доступа : <http://www.kreml.org/interview/228353469>
4. *Городяненко В. Г.* Соціологія : [підручник] / В. Г. Городяненко. – К. : ВЦ “Академія”, 2003. – 310 с.
5. *Ленский Б.* Книгоиздание в России / Б. Ленский // КомпьюАрт. – 2010. – № 2. – С. 10–14.

Kuznyakova T. V. Experience of Russia concerning improvement of book publishing in conditions of modernization.

The experience of Russia concerning economic and соціального of development of the country in conditions of modernization as a whole and book publishing particularly is given.

Key words: Publishing, modernization, experience.

Кузьякова Т. В. Опыт России относительно усовершенствования книгоиздания в условиях ях модернизации.

Приведен опыт России относительно экономического и социального развития страны в условиях модернизации в целом и книгоиздания конкретно.

Ключевые слова: издательская деятельность, модернизация, опыт.